

ղիացիք ալ գնացին, և որովհետեւ բոլոր աւերակէր ու բնակելու տեղ չէին կրնար գտնել՝ հազիւ չորս օր կեցան հոն : Ինկէ ետքը շատ եւրոպացի ճամբորդներ Պալմիրա քաղաքը տեսնելու գնացին . բայց Ս ուտ, Պուվըրի ու Տոքլինս անունով Ինգլիացիք ամենէն աւելի մանրամասն տեղեկութիւն տուին հիմակուան աշխարհագէտներուն աս քաղաքիս վրայ, և իրենց գիրքը Լոնտրա քաղաքը տպուեցաւ 1753ին, մէջը 57 հատ գեղեցիկ պատկերներով :

Պալմիրայի աւերակները արեւելեան հարաւէն գէպ 'ի արեւմտեան հիւսիս մէկ մղոն ու կէս տեղ բռնած են ուղիղ գծի վրայ : Բրեւելեան ծայրն է աս աւերակներուն մէջ ամենէն երեւելի շէնքը . կ'երևնայ թէ արեգական տաճարը աս է : Տաճարին դիմացը մեծ գաւիթ մը կայ քառակուսի, ամէն մէկ կողմը 600 անգղիական ոտք երկայնութեամբ . ասոր մեծ դուռը արեւմտեան կողմը կ'իյնայ : Ինչ գաւթին մէջ բնակած են Բրաբացիք երեսուն տունի չափ . տաճարին արեւմտեան կողմը տաճկի մզկիթ մը կայ՝ ան ալ խարխլած : Վիշ մը անդին է քաղաքին փառաւոր կամարը, ուսկից կը մտնես մէկ հրապարակ մը որ 4000 անգղիական ոտք երկայնութիւն ունի, ու ծայրը գերեզմաննոց մը կայ : Պալմիրայի այլեայլ շէնքերուն մէջ քրիստոնէից եկեղեցի մըն ալ կայ . անկէ զատ՝ քաղաքին արեւմտեան կողմը ուրիշ բարձր շէնք մը կայ շատ փառաւոր, որ Վիսկղէտիանոսի շինածը կը կարծուի :

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏ ՎԱՍԱԿԱՅ

ԵՒ

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ ՂԵՒՈՆԴԵԱՅ

Ո՞ր ուրուք կեանք չըքեղ և մահ երջանիկ Քան զոր ձօնեն երկնից ողբովք հայրենիք .
Յաստեղս ու 'ի ստոր անմահ կեցցէ նա յաւերժ,
Լինու զաշխարհս և զգարս նորին անուն պերճ :
— Իսկ հայրենեաց որ 'ի սիրոյն իցէ վեպ,
Տուգանս աստէն, և անդ կրեսցէ երաշխեպ :
Ո՛վ երկոցուն տեսող Մասեաց 'ի կատար
Հայրենականդ Ոգի, լարեա զիմքընար :

Ա .

Ի բարձրաճեմն հասեալ դէտ ակն արևուն
Շանթս արձակէր 'ի կապարճէն հրատեղաց
ՅԱպար երկրին ընդ ճանապարհ դալկադոյն,
Եւայր կոպճուտ խոպանն 'ի բոց փայլականց :
Ի տօթագին հրատէն յուղեղ շանթաճար
Ջոլիք զեռնոց յանապատին թափառկոտ
Ի ստորերկրեայն ճեպէր 'ի մուծն իւր դագար,
Սոյք անհամբոյրք հերձանէին միայն ջօդ .

Հազիւ ծիծառնց վայրի զուղէշն իւր կարկամ
Ձօնէր սոճին իբրու արձան յաւերակ,
Յորոյ 'ի ստուերս առ մրաբոյն բարեկամ
Ոչ վայելեաց երբէք նըստեալ միայնակ :
Անդ երբէք ոչ հընչեցին քաղցր կարկաճք,
Անդ ոչ հողմիկ թէպէտ պանդուխտ էած թե,
Անդ ոչ ծաղկան ծաւիք 'ի վեր բացան աչք,
Եւ ժպտեցան ընդ արշալոյս, ընդ արև . . .

Այլ 'ի հեռուստ դեղնեալ փոշին վեր 'ի վայր
Բզբրաստանին տայր նըմարել բեռնակիր,
Որք ճօճաւոր գըլնովք յանջատ գնային պար,
Եւ վարողաց խոնջ գիտէին գէմք զերկիր .

Իբրև կոճեղք ծրփեալք 'ի ծով լայնանիստ
Լստանդական երթայր անձնուր առ 'ի կամս,
Կամ զերթ խորհուրդք անկերպարանք որ ընդ մի
Տարուբերին սաղապաճեմք յունայն ժամս .

Եւ որպէս բուռն յանկարծածին նոր խորհուրդ
Ջի զօրացեալ տիրէ մըտաց առն ողջոյն,
Այնն յանկարծ փրփրերափս, ձաղկ ջերմն 'ի կուշտ
Անտուտո նըժոյգ սրավար ծախէր զգաշտն անհուն .

Ձեռն հեծելոյն յեց յանգըրուարն 'ի հուժկու,
Եւ աչք հազիւ ճանապարհին կային պիշ,
Լայն յասպարէզ խառնեալ մըտացն օգաջու
Եւ 'ի խորհուրդս ճախր առնոյր լուսանիշ .

Եւ մըրկավար թըւէր նըժոյգն 'ի չըղծայս,
Այնպէս սաստիկ էր տենչ 'ի սիրտ վարողին,
Մինչ հասարակ աւուր խարշափն յակամայս
Ծառոյն ձրգէր 'ի գոյգն ըզնա հովանին .

Գամ մի ընդ կողմն ելեալ քամէ զձիոյն բաշ,
Որով երբեմն 'ի յաղթուածանց ելեալ յորս
Յորժամ ը վանդ փողոյ զփուրն չմանց խառնէր վաշ,
Ձվահագն 'ի գաշաս յարուցանէր ահաւորս :

Եւ զոսկեկուռ լուծեալ ըղծագ ճակատուն
Գարգմանակաւ հրակէզ դիմացն հովածէր .
Մերթ յերկայնեալն յառէր յընթացս գրաստուն
Եւ մերթ յուղին զոր հաստանէլ մընայր գեռ :

Յակնահապ 'ի լայն կամար գաստիւն յեց
Յուզմանց 'ի յոյզս անդ ընթանայր մըտախորհ ,
Սահէին ժամբ , շողն իջանէր տապալեղց ,
Յանդգաստից դըլէր 'ի հոգս ահաւոր . . .
« Ո՛հ , ո՛չ թողից , գոչեաց . սարսեաց անապատն .
" Ո՛չ , ցորչապի ես Վասակ Սիւնեաց իցեմ տէր ,
" Մի՛ թագակապ այլ նազեցեց յԱյրարատ ,
" Երդուեալ 'ի գահն յորմէ սարսէ տիեզեր . . .
" Հանա , սըսցիր սեակդ իմ , տար զիս 'ի փառս ,
" Ի գուռն Արեաց երթեալ գըտցուք զոր կորոյս
" Վատաբաղդիկ Արշակունին 'ի Կրառուս ,
" Հանա , մինչև կալեալ ըզգաշտն երեկոյս » . . .
Եւ աչք հարեալք 'ի հրարորդք եռանդան
Ուրբան ըզթագն ինչ տեսանէր ըզմըտաց .
Այն ինչ հանդուշն 'ի ձեռն առեալ զերասան
Քառասըմբակ տրոփմանց յահուր տայր սըլաց :

Բ .

ԻՍԿ այս ուստի՛ յանկարծ ձայնի՛ս յամայւոջ ,
Խաղաղական երգոց մըրմունջըս այս գողդոջ .
Արդեօք հրեշտակ առ հրեշտակ յողջս կարգայ ,
Եթէ գարունք հասին յերկրէն Բիւրակնեայ . . .
Ո՛հ , այս իմոյ քաղցր հայրենեաց են բարբառք ,
Երկնախօսիկ հնչէն հոգւոյս իմոյ լարք .
Ձայն մեր հովուաց , զոյց բակեաց հէնն ըզփարախ ,
Ձամբիծ գառնիս գայրոց մատնեալ 'ի յերախ ,
Եւ վայրատեալ զոմն 'ի ձոր զոմն 'ի հովիտ ,
Յօշ անգամովք ծածկեաց ըզմարդ գեղափթիթ .
Լըռեաց , ըլռեաց անմեղ հօտին բառաչիւն ,
Որում կամարն երկնից միայն տայր վանդիւն .
Հանդըրուանսց պահնակ մանկախն զինակիր
Կայ 'նդ հովանեօք Աւարայրի ընդ երկիր .
Եւ շունչքն իջեալ ընդ այգաճեմըն զեփիւն
Յիւրեանց մընչեն ճապարղիս քաղցր և տըխուր ,
Եւ ընդ ցողէջտըն վարեաց արեանցն անկանին ,
Ձուարթ ակնարկեալ յուզի արտօսը և թռանին . . .
Իսկ եւ հովիւքս 'ի ցայն իւրեանց ու 'ի սրընգէն
Կապտեալ յանդուծ 'ի սեւագէմ խուժանէն ,
Խոշտանգանսց մատնեալ զանձինս փարելիս ,
Ո՛հ , ըստընկաց հանգոյն վարին յամայիս ,
Վայրավատին զհետ սակաւուց ոչխարաց
Կողկողելով գիմեալք ալեօք հընուծեանց :
« Ձեզ լուսակիզն ոչխարք գաւթիս , սիրունք մեր ,
" Ձեզ զոր 'ի գիրկ անուցաք ու 'ի ծոց վըշտըմբեր ,
" Գամբ ահա գամբ 'ի հարկանեւ ըզպասուք
" Տալ 'ի յարբուսն յետին զաչացս արտասուք .
" Տալ սիրելեացդ ըզբերմ սիրոյն ըզհամբոյր ,
" Անձեռնհասք առ այլ , չըրթամբքս այս մաքուր ,
" Ձի ո՛ր մեզ յայսմ հետէ իցէ այլ հանգիստ
" Բայց վասնեւոյդ ըզհետ վասնիւն աներկմիտ » :
Ո՛վ քաղցրախօս ձայնք հայրենեան , և այս ձեզ
Սուրբ տաճարաց փոխան մընայր ասպարեզ .
Եւ հայաստան 'ի ձեզ եգեալ զաչս համակ ,
Արդ և վերանն իսկ չունիցի դեզ համակ .
Այլ որ զաշխարհք երբեմն 'ի հուր վառեցէք ,
Արդեօք և զմինդ որ թափառեալ չըրջին հէգ ,
Դարձուցանէք 'ի հօտն անմեղ զոր ելէք ,
Եւ հայրենեացն և տեառն 'ի սէր ձըգեսլիք . . .

Գ .

ԻՍԿ նա ձայնիցն 'ի լուր անձամբն ընկերկեալ ,
Մինչդեռ նըժոյգն յօգս արկանէր սուր սըմբակ ,
Յառաքինեաց պըշնու 'ի դէմս լուսափայլ ,
Յանկարծահաս կարծէ զուարթնոց սուրբ բանակ :
Երմալ . . . ըստոյգ . . . աչք իւր կասեն սառնորակ .
Յամաքեցաւ լեզուն , զերծան սանձք յաջոյն ,
Իբրու կոհակ բախեալ ընդ կողմն հակառակ
Մանր փըշրէր , խաղաղութեան գայր յողջոյն .
« Ո՛րք 'ի մահ դիմեալք , ընդ միտս ասէր , դուք
" Անշուշտ կենաց ակընկալեօք պարարիք ,
" Ձինչ ինձ պատգամս յերկնուստ զոր յար ըն-
թեռնուք ,
" Ա՛հ , զինչ պատգամս արդեօք վասն իմ ունիցիք » :
Տանջէր խըղձիւ , սիրտ 'ի թունդ շուրթն 'ի յերեր ,
Կեղծաւորել հազիւ բաւէր եղիւնն ,
Եւ այլ ընդ այլ բան փոփոխեալ ըսփոփէր ,
Անգիտացեալ մըտօքըն զօձ տերունին :
Ուռնոյր ըմբոստ դարձեալ յոգի խելայեղ ,
Աշտանակէր 'ի նժոյգ անխնի յընթացից ,
Իբրեւ փըքին 'ի նպատակէն իւր անշեղ
Դարձեալ վարդէլ առնոյր յուզին հըրճուալից : —
Այլ յով մոլեալդ , հրաշունչ վարես ընթոյգ .
Դատաստանք կան հասեալ 'ի գլուխք , Վասակ .
Ձեզդ Ղեռնգեայ կարգան ահեղն այն չըրթունք :
Արձանացաւ . գահի՛ձ են խիզձք անհաստադք :
Իսկ ծերունւոյն դէմք վառեցան հուր 'ի հուր
Եւ ձիւնափայլ ըզգաղաթամբ հէրք գիզան ,
Շանթիք 'ի յաչս և փայլակունք 'ի յօնս իւր ,
Այլ շուրջ պատեալ յաստուածային հեզութե :
Իբր ոստիկան մահուն անվրէպ անաչառ
Յառաջ անցեալ դաստ երկնազօր կարկառէր .
Եւ ըզհրացոյտ լուծեալ չըրթանցն ըզկամար
Հարցուած շանթեր , թէ « Յով փութաս Սիւ-
նեաց տէր » :
Լըցաւ բարբառն ընդ անապատս , յով փութաս ,
Իբր 'ի յեղեմ որոտացեալն առ Ագամ ,
Եւ պակուցեալ ըզնոյն կրկներ սիրտն ըզձայնս
Իբր ամպրոպաց խիտ գըզորդմունք գամք զգամ :
Այլ փառամուն ոգի անգեղ է 'ի սպառ .
Ճըգնի բոցով վառել ըզցուրան իւր բերան ,
« Փութամ առ տէրն Արեաց ըզթագ վեհափառ
" Աւնուզ զազգիս , այսբան քըրտանց իմ փոխան :
— Ի՛հ , որոտաց յայնժամ վըժիւ ծերունւոյն
Եւ երակացն յոյգք 'ի խորոց անդ սըրտին
Չաստուածական ընթացուցին վեհ աւիւն ,
Եւ արձագանգք լայնածաւալք հընչեցին .
« Առ տրն Արեաց փութաս մասնիւն անըդ . քու՛մ ,
" Ողջ երթ , արժանն ըզքեզ վարեալ արդ տանի ,
" Այլ որ իշխերդ հայեւ 'ի սիրտ ապառու՛մ
" Յարիւնազանգ աղիս քո տանն հայրենի ,
" Դու որ զյետին շիջուցեր ճրագն յԱյրարատ ,
" Որով աչք յայսմ հետէ գու՛նդ թագն հայիս ,
" Դու ունկնախից յայնքան աշխար տարապարտ
" Լուիցեն Գողթան քոց գուսանաց ըզբամբիւս :
" Անգիտացար . անգիտացիս մինչ 'ի սպառ
" Ձի բաղդ քոյին յեթերն 'ի վեր մընեցաւ .
" Ձոր թողեր 'ի թողնա զքեզ , աստեղքն են խաւար .
" Հաս ժամանակ , հաս գատ , վըժիւ քո հատալ :
" Աւաղելիք Վասակ յաւերժ արտասուաց ,
" Ո՛չ տեսանես , զուարթունքն 'ի քէն բաց փախան .

" Վարդք. քո մոխիր կաթեն ըզպիղծ քոց բագնեաց,
 " Թագք զոր Տրորդատ եգաւ՝ շանթիս քեզ տեղան :
 " Չրտեսանեն չուրջ ըզքեզ զայդքան բանակ
 " Որ ուխտ 'ի սիրտ յԱւարայրին մարմանդից
 " Վերեւ յերկինս առնեն հրեճուեալ լուսապսակ,
 " Ի քեզ խոժոռ աչք գիտեալ սպառնալից .
 " Եւ չըլտես զայդքան ամբոխ ձայնս 'ի վեր
 " Արեան ցայտիւք կրկնեալ բողբ առ բողբ .
 " Վրէժք 'ի յերկնէ, վրէժք 'ի յուխտէն զոր լքեր,
 " Վրէժք անմեղաց, վրէժք հայրենեացդ անողոր :
 " Պետք և ծառայք անտերուհչ, լուռ գերդաստանք .
 " Պարկեշտ կուսանք, սուրբ հարսուհք, որք և այրիք
 " Եւ փարազանց որդիք զողեալ լեռնականք
 " Եւ տըխրամած անարօր գաշտք հայրենիք .
 " Եւ . . . ով ահեղ տեսարան, գէսք սոսկալի,
 " Տունք Աստուծոյնդ յաւիտենից աւերակս
 " Մոգուց մատամբք ցրուեալ յերեսս երկրի
 " Եւ Գրիգորի անաշխարհիկ լեալ որդեակքս .
 " Լուեցեն 'ի սպառ վրէժ քեզ կարգալ, հեգ
 Վասակ . . .
 " Երթ արդ . բայց զայս թէ ճանապարհ տեսցես
 այլ .
 " Ապա տեսցես և զաշխարհին մեր ըզթագ,
 " Եւ չիցէ տեսան ընդ իս երբէք խօսեցեալ : —
 Եւ իբր ըզծով անզուսպ և յետ եւրոսաց
 Սուրբ մըրմուռմբ սրացաւ 'ի բաց երեցն այն .
 Եւ 'ի դառնալն հատան սաստիկ կայծք յաչաց,
 Լուռթիւն ահեղ տարածեցաւ մեծ վախճան :
 Իսկ դատապարտն քան ըզխուլ 'ի յերեր
 Յերիվարին նիւս կործանէր անշըշունջ .
 Եւ 'ի պահուն թալթ անմահին խոնարհէր
 Գրեւ ըզարտիւն սեաւ վրձիւ և անջունջ :
 Ո՛հ, 'ի խորոց սրբախն թընգաց հոգին զուր .
 Զաջն իւր ժլպիրհ ձրգեաց յարե բարձրելոյն,
 Եւ յուսահատ թափով մըղեալ ըզՍեաւն իւր
 Անհետացաւ եմուս 'ի քող գիշերոյն : . . .

Դ .

Ո՛հ, ամպարիշտք, աչք բարձրելոյն ոչ նընջեն .
 Եւ հաղար ամ արգարուծիւն թէ լուռ .
 Զանդարձ վրձիւն յոր հաստատին բաղդք ամեն
 Հրապարակել մահացուաց ոչ յամեցէ :
 Ո՛ր բերկրաւէտ յաջողութեամբ կուրանայք .
 Կեանք ձեր անվիշտ՝ զանխուլ գարանք, օճք անյայտ,
 Խաբկան մրտացդ են զաղփաղիւն պատրուակք,
 Ոչ վրիպեցէ մէտ 'ի կըշտոցն իսկադատ :
 Սրարչաւ կառացն անիւ հատեալ բիւր սահման
 Առ գիտակին գործէ յաճախ խորտակմունս,
 Մարգք ծաղկերանդ կորուստ վրձից մերկանան,
 Ի վայրկենի մահկանացուաց ջրի յոյս,
 Կենդոտին ոչ յաջողեցաւ յաւիտեան,
 Երբէք մատնիչ 'ի դաւն իւր ոչ վայելեաց .
 Զեղեն երկինք խուլ զբկելոյն առ 'ի ձայն .
 Հող ոչ ծըծէ զարիւն, զարտօր անմեղաց : . . .
 Յի՛նչ պանծացեալ դու սոնքս հեգըզ Վասակ,
 Զինչ քո առ մարդ կամ զինչ առ վեհն բնաւին
 Յոր յուսայցեան իցեն քո բնաւ խուռ վաստակք,
 Զոր ջընջեցեր վաղ մատնութեամբըզ կրկին :
 Յոյս 'ի Վասակ . — մեռաւ անմահ յոյս սրբախն .
 Անոտիք տիրեալ տարտամ մըտացն և սնոտեաց ,

Կոչեալ 'ի դուռն, որում ցանկայր, յարբունին
 Պրճնազարդէր ըստ օրինի հայրենեաց :
 Քան զագաւուց զուսով սամոյր սևաթոյր
 Եւ գումարտակ պարանոցին 'ի բոլոր,
 Ահանակուռ կամար հովիտ փառացն իւր,
 Վարազագործին և գինգք գոհար շողաւոր .
 Որպէս զարե 'ի կարճատման ճաճանհին
 Յետին լուսով փայլ արկանէր գողանի,
 Եւ խուսափուկ փառացն կնիք այն յետին
 Հարան 'ի սլանձ դիտակ Սիւնեացն իշխողի,
 Հանգանակել ընդ դիւ կարծէր եղկելն
 Մինչդեռ յանգէտս զերդ զըւարակ թագազարդ
 Ի տըխրորակ մատչէր մահուն իւր բագին :
 Ո՛վ զիննեգող, զի՛ գիւրաշուրջ է մեզ բաղդ : —
 Իսկ վերամբարձ մինչ բըռնակալն 'ի գահոյս
 Գողոցն արեաց և անարեաց եւ Յազկերտ,
 Շուրջ բորբեալ աւագորեար բազմահոյս,
 Շարժեցան դառք, երկիւղ և յոյս ըզձակերտ .
 Ի բարձն յերեր եւ բազմեցաւ և Սիւսակ .
 Աչք ասենին շացան փառացն 'ի շողին,
 Այլ 'ի գիմացն 'ի մրուր խըղճին սևորակ
 Գրծեալք 'ի բաց՝ վառին յանհաշտ 'ի ցասումն :
 Հրաման տըւաւ դատաստանի, եհաս ժամ,
 Եւ ծովածուի տատանեցաւ տուն դառին,
 Եւ եկակոչ առ կապելոց վեհ երամ,
 Անդ մատուցեալ դան քահանայք ճըշմարտին .
 Վըսեմականն անդ գերուծիւն Արամայ
 Եւ վեհազանց անդ կան սերունդք անտըխուր,
 Եւ անդ պատճէնք, թըղթեան, կընիք, բիւր վեկայ,
 Ապա լուռթիւն տիրէ, թընդայ սիրտ անձնիւր,
 Եւ անդ . . . և իբր ասեմ . . . ողորմ երևոյթ .
 Ի սևապօղ վարագուրէն հոլանի
 Բերի թագիւն Արտաշիսի սարաւոյթ .
 Եւ արտասուեաց որդուկքն ոգին հայրենի :
 Այլ 'ի Վասակ սիրտ փրկեցեալ բարձրանայր,
 Պարզէ զճակատ որպէս վարազ ըզճանիս . . .
 Այլ սոսկալի նդ նրմին անդուստ շողեալ գայր
 Մերկապատեան առ թագին սուր երկայտիս .
 « Ընդ երկար, հայք, յունկն արքայից արքայի
 " Հընչեն բողբք . արդ օր է ձեզ հատուցման .
 " Աւասիկ թագ ձեր և սուսերդ առաջի .
 " Ո՛րք դատախազք Սիւնույդ կի՛մ ոյք են պաշտպան,
 " Քան զբանս արեաց դա ծառայեաց միամիտ .
 " Իսկ կեղակարծ թէ նիւթեաց նենգ անոյն .
 " Դատեսցէ սուրս այս ըզվրձիւ ճըշմարտ .
 " Մատիւր խըմբեաց Արշաւիր, ցոյց աստ ըզբոյս,
 " Եւ գու Սիւնեաց տեր աստ ըզբոյս մատուցես :
 Եւ Արշաւիր, և հայաստան բարձ խրախոյս,
 Եւ խմբեցան զնովաւ ժողովք մեծապէս . . .
 Դևոնդ լուռէր . կընքեալ զանդարձն էր վրձիւ .
 Բարբառեցան օծեալ շըրթունք Սահակայ,
 Համաձայնեաց ատեանն ընդ քաջն Արշաւիր,
 Արգարուծիւն պարզեաց ըզբոյն աներկբայ :
 Սարսեաց Սիւնին յոգուլ . կանգնեալ հայր
 լուրջ
 Իբր ըզբեկն յանապատի մերկ անջատ
 Ըզբարձրաձաղկ գլուխն հոլունեալ խընդրէր շուրջ :
 Եւ չեգիտ, ա՛հ, չեգիտ զըք անձն յուսահատ :
 Գումարեցան զնովաւ անմահ 'ի բարձանց .
 Ահեղ կըշիւքն եզան 'ի դաստ Կենդանւոյն,
 Սուր ընդ թագին մատեան 'ի նժար, եղեռանց
 Ժանդ զերկաթով մածեալ արկաւ մէտն իսկոյն . . .

